

Sklad arhitekta Jožeta Plečnika

P l e č n i k o v a o d l i č j a z a l e t o 2 0 1 3

galerija DESSA / april / maj 2013

Založnik / Zavod DESSA / Sklad arhitekta Jožeta Plečnika

Uredniki / Andrej Hrausky, Miha Dešman, Marinka Škrilec Lukač

Fotografije / arhivi avtorjev

Oblikovanje / Nena Gabrovec

Prelom in tisk / Matformat

Ljubljana, 2013

Naklada 300 izvodov

Drzne(i) in sodobne(i)

Po tem, ko smo lani kar na podelitvi Plečnikovih odličij izvedeli, da smo slovenski arhitekti(tke) (v primerjavi s tujimi) premalo pogumni za dovolj velika podiranja obstoječega in za to, da bi zmogli dati novo dušo domovini in prestolnici¹, se je letos žiriji morda le posrečilo zadušiti dvome o tem, da smo arhitekti brez kakršnekoli drznosti. Letošnja Plečnikova nagrada je namenjena kar v veselje in res se zdi, kot da je KSEVT priletel od nekod, kjer naj bi bili dovolj vizionarski in pogumni, da so zmogli kaj tako predrzno novega ter drugačnega in bo zdajci odletel drugam, nekam v širni svet, med dovolj drzne. A vendar nam idealiziranje tujine ne more razložiti, kako je tako čudo prečudno moglo nastati tu, še manj pa, zakaj, kako in kje je nastalo!

Center vesoljskih tehnologij ni poseben le po drznosti naročnikov, vesoljskih navdušencev. Še bolj je izjemen, ker je umeščen v vaško okolje, ki pa se mu ne podreja in ga hkrati tudi ne razvrednoti. V njem vzpostavlja "ambasado vesolja in breztežnosti", na podoben način kot je, ko je nastajala, sedanja župnijska cerkev sv. Petra in Pavla, z romansko ladjo in gotskimi freskami ter prezbiterijem, pomenila izpostavo nebes na zemlji. Tretji čudež pa je, da je arhitektura skupno delo štirih birojev, pred leti protagonistov znamenitega slovenskega izvoznega izdelka *sixpacka*, ki so, namesto da bi se v izčrpljujoči medsebojni bitki izločevali, stopili preko običajnega arhitektskega egotripa in skupaj z entuziasličnimi naročniki pripeljali *architecture of science fiction* v eno od slovenskih vasi. Vas Vitanje je s tem seveda postala privilegiran kraj mešanja govoric, nekakšen slovenski arhitektski Babilon. In ni nenavadno, da je v tej uspešni arhitekturni večavtorski in večjezični zgodbi kreativno predelan tudi dobri stari (Sullivanov) credo: "Oblika sledi funkciji"² v novega, sodobnega: "Funkcija sledi obliki, " ali še bolje, "Funkcija je oblika". Kreativnost, vizija, znanje in drznost arhitektov, programa in naročnikov je odločila (kot vedno) o kvaliteti arhitekture.

Tudi dve Plečnikovi medalji za arhitekturno realizacijo nagrajujeta napetost med novim in starim, v smislu, kot je eden od kuratorjev, ki je hkrati med letošnjimi nagrajenci, zapisal v vezni tekst ob pregledni razstavi slovenske arhitekture zadnje petletke s preprostim naslovom *Arhitektura* =: "*Sodobna arhitektura vnaša v vas sodobno arhitekturo kot gesto – sodobna arhitektura osmišlja prostor vasi z javnimi objekti, da bi se reanimiralo vsebine in oblikovne sanacije neizoblikovanih vaških grajenih površin.*"³

1 Dr. Žiga Turk, Govor na podelitvi Plečnikovih nagrad, 2012, objavljen v nadaljevanju tega kataloga.

2 Louis Sullivan, *The Tall Office Building Artistically Considered*, 1896

3 Uroš Lobnik, vezni tekst v katalogu ob razstavi *Arhitektura* =, pet let slovenske arhitekture / *Architecture* =, five years of slovene architecture, ab 192, 2012

Tako Videm ob Ščavnici kot Solčava sta z novima javnima objektoma dobila natančno to: novo sodobno identiteto, v smislu ravnikarjevske prešpikanosti s slanino preveč puste pečenke – obstoječega vaškega tkiva, ponavadi zaščitene pred drznostjo arhitektov s spomeniškovarstvenimi kontracepcijskimi pilulami. Pri teh dveh primerih pa je zaščita malo popustila v korist sodelovanju, in nastala sta dva primera za zgled, kako se da s sodobnim arhitekturnim delom stopiti med obstoječe hiše, da sta obe, arhitektura in vas, na boljšem. Ko bi le ne bili ti primeri preveč redki, premnogi župani in drugi politiki pa premalo prosvetljeni!

Medalja za odlično koncipiran in voden projekt *Arhitektura in otroci*, ki je prerasel v pravo gibanje, ni presenečenje in lahko le povabim vse, ki ga še ne poznajo, naj se z njim seznanijo, preberejo odlične materiale na spletni strani⁴ in se pridružijo neštevilnim akcijam – vsi, študentje in arhitekti, še bolj pa starši in otroci.

Teoretska diploma Miloša Kosca *Ruševina kot arhitekturni objekt* – letošnje študentsko Plečnikovo priznanje - pa je indikator povečanega interesa za nujno širšo, intelektualno prodorno refleksijo časa, prostora in pogojev, v katerih je nastajala in nastaja arhitektura. Opozarja na potrebo po večji občutljivosti do zgodovinske in socialne pogojenosti arhitekture, pa tudi njene poetičnosti in krhkosti.

* * *

V enem letu se v arhitekturi običajno ne spremeni kaj dosti, a zadnje, ki je preteklo od podelitve Plečnikovih odličij za leto 2012, je prineslo kar veliko novega. Med tem je gotovo več razočaranj kot veselih novic, vsekakor pa so na nek način "maske padle" in situacijo slovenske arhitekture lahko vidimo z novo, jasnejšo optiko, bolj slečeno in s tem tudi dosti bolj realno.

Prvi pogled je širša slika, ki nam pove, da se naša disciplina globalno še vedno le počasi osvobaja iz mlakuže, v katero je zdrsnila skupaj s "finančno orgijo neoliberalizma", ki se je v vrhunski arhitekturi izrazila z manierizmom digitalne avantgarde, globalno ikonično arhitekturo in sistemom arhitekturnih zvezd.

Drugo je prav tako globalni odgovor, ki govori o nujnosti varčevanja. Živimo v času zategovanja pasu, oziroma, neprestano nam zatrujejo, da je tako. In zato naj bi se vsi omejevali v smislu mantre *varčuj*

⁴ <http://www.arhitekturainotroci.si>

danes, da boš lahko jutri (spet) trošil. Za veliko večino arhitektov (lahko rečemo, kar 99%), se je s krizo situacija bistveno spremenila na slabše. Rezi v investicije, rezi v javno porabo, pa še splošna "eti-ka varčevanja" je porezala ne le ekscese, pač pa tudi substanco samo in ne bomo več dolgo zdržali brez sprememb na bolje: pri številu in tipu javnih investicij, številu natečajev, statusu poklica v družbi, vrednosti našega dela itn.

In trejje, tudi pritoževanje nad pogoji poklica je zadnja leta postalo že tradicija. Zato naj, da bi vsaj zaključil z manj pesimističnim tonom, spomnim na še eno znano in velikokrat povedano misel, da je kriza tudi priložnost za nov start. In ta start se že dogaja, kar potrjuje tudi letošnji nabor Plečnikovih odličij. Med temeljnimi človekovimi pravicami vseh in vsakogar, bogatih in revnih, je tudi pravica do dobrega okolja. Ta pravica zavezuje arhitekta, da iščemo konkretne poti in rešitve za načrtovanje in gradnjo kvalitetne arhitekture, namenjene vsem. Osrednja tema arhitekture, pa tudi njenega nagrajevanja zato ni le estetika – v ospredje stopajo njene socialne in etične lastnosti, odgovornost do ljudi, do okolja, do prihodnosti. Arhitekti smo po definiciji optimisti. Če je fotografu in pesniku dovoljeno, da slika realnost, tudi bedo in smrt, je za arhitekta normalno, da sledi želji, da bi s svojo arhitekturo naredil svet lepši in boljši. Torej v vsak projekt investiramo upanje, da bomo z njim osrečili naročnike, uporabnike (in sebe) in pa izboljšali svet. Zato je še kako pomembno, da je slovenska arhitekturna kvaliteta (pa tudi njena recepcija) končno stopila iz ojníc zagotavljanja dobička naročnikom in kreiranja lastne slave v realnost vsakdanjega življenja mest, vasi in ljudi. Novi arhitekturni trendi so les in trajnostna gradnja, energetska, prostorska in investicijska varčnost, razumne prostorske rešitve, skrb za ljudi in tako naprej. To pomeni odmik od estetiziranih objektov, ki so v preteklih letih velikokrat nastajali tako rekoč brez močnega programa ali pa z v ozadje potisnjeno funkcionalnostjo, kar je stroko postavilo izven uporabnosti in razumljivosti, prav skozi sprejemanje teh slabih manir pa so takšne realizacije pogosto prevladovali tudi v očeh žirij za stanovske nagrade v bližnji in ne tako bližnji preteklosti. Tudi širitev zavedanja problematičnosti take prakse je dobra osnova za bolj drzen pogled v prihodnost!

Miha Dešman

Plečnikova nagrada je najprestižnejše in osrednje javno priznanje

Govor dr. Žige Turka, ministra za izobraževanje,
znanost, kulturo in šport na podelitvi Plečnikovih
odličij za leto 2012, v Narodni galeriji v Ljubljani,
23. aprila 2012:

za vrhunsko stvaritev na področjih arhitekture, urbanizma, krajinske arhitekture in notranje opreme. Plečnikova odličja so postala najvišje specializirano strokovno priznanje za arhitekturne stvaritve v slovenskem prostoru. Ob tej priložnosti se vsako leto, že 40 let, zbirajo vsi, ki se ukvarjajo z arhitekturo. Arhitektura je področje, za katero se zanimam osebno in za katero sem se in se še vedno zanimam tudi poklicno. Arhitektura je mati vseh umetnosti. Brez sebi lastne arhitekture civilizacija nima duše. Te besede Frank Lloyd Wrighta bi danes, ko nas radi spomnijo, kako je kultura temelj naroda, lahko razumeli tudi tako, da arhitekti dajejo dušo tudi narodom. Fidias je dal dušo antičnim Atencem. Aalto, Saarinen in drugi so dali dušo Fincem. Gaudi Kataloncem. In če smo imeli kakšnega arhitekta, ki je dal dušo Slovencem, je bil to Jože Plečnik.

Za dušo imajo narodi čas, ko uredijo bolj nujne stvari. Fidias po zmagi na Perziji. Plečnik jo je dal Ljubljani po potresu in po tem, ko smo se znebili avstro-ogrskega okvira. In Pragi, po tem ko so postali svoji na svojem. Nekaj podobnega se je dogajalo na Finskem s Saarinenom in Aaltom. Že dvajset let smo samostojni, pa ne kaže, da bi si vzeli čas za dušo. Urejamo pločnike, popravljamo tlake, menjamo svetilke, postavimo kak šoping mall, ne postavljamo pa stavb, ki bi premikale mejnike. Stavb, ali urbanizma, ki bi, kot pravi Richard Meier, bile tako pomembne, da bi sprožale polemike.

Manjka poguma, da bi slabo nadomestili z boljšim. Manjka modrosti, da bi znali razlikovati med tem, kaj je vredno ohraniti in kaj velja porušiti. Manjka samozavesti, da bi v slovenski prostor spustili tuje arhitekte. Manjka velikopoteznosti, širine, drznosti, ki so jo zmogli Bilbao, Valencia, celo bližnji Gradec ...

Danes bi naravovarstveniki nasprotovali gradnji Kipa svobode, spomeničarji Eifflovemu stolpu, nasprotovali bi, da ostanemo doma, Predjamskemu gradu in cerkvi na Blejskem otoku.

Dobro, da smo imeli pogum, da smo odstranili Kolizej. Škoda, da nismo imeli poguma in podrli kako krilo Čukranne več, da bi naredili normalen prostor za cesto in most. Prav je, da smo previdni, ko gre za posege v samo staro mestno jedro Ljubljane.

Ravnotežje med drznostjo in previdnostjo, med razvojem novega in varovanjem starega je tisto, kar napravi delo vseh, ki se ukvarjajo z oblikovanjem grajenega okolja zahtevno, zanimivo in še kako družbeno relevantno. Za ohranjanje statusa quo zadostuje lenobno samozadovoljstvo. Spremembe zahtevajo pogum. Najprej pri tistih, ki jih domislijo. Potem pri tistih, ki jih morajo sprejeti. Nimamo poguma za spremembe v družbi, nimamo poguma za gradnje, ki bi predstavljale mejnike. V ekonomiji politiko drobnih, neodločnih, nebistvenih korakov skozi tranzicijo imenujejo gradualizem. Zato smo zdaj tam, kjer smo.

Arhitekturni ekvivalent gradualizma je, da smo drzni v drobnih projektih in previdni pri velikih, kaže se v vseh teh plombah, v novogradnjah na periferiji, v tem, da si kaj večjega upamo postaviti samo še v BTCju. Arhitektura je odraz družbe in družba je odraz svoje arhitekture.

Spoštovani, včasih se zdi, da Plečnika bolj cenijo na Češkem kot v Sloveniji in da se sami nismo potrudili dovolj, da bi slovensko arhitekturo postavil na svetovni zemljevid. Čas bi bil, da se mu tudi mi oddolžimo. Delali bomo na tem, da Plečnikovo Ljubljano uvrstimo za seznam svetovne dediščine Unesca. Vemo, da bo postopek dolg, ampak skrajni čas je, da se tega lotimo. In potem bo v panteon svetovne arhitekture lažje dodajati tudi njegove odlične naslednike. Naslednike, ki že 40 let prejemajo to nagrado. Vsem se priklanjam, letošnjim pa še posebej iskreno čestitam.

Med arhitekti je veliko poguma, dolžnost države in tudi drugih investitorjev pa je, da dajo temu pogumu dihati. Da dajo dihati velikim idejam, velikim projektom. Na objekte, ki bi dajale dušo prestolnici samostojne države, še vedno čakamo. Varčevanje ne bo trajalo večno, nasprotno, z njim postavljamo temelj novemu investicijskemu ciklu. Upam, da nišete stvari, velike stvari, ki smo jih tej državi še dolžni.

Dr. Žiga Turk

KONČNO POROČILO ŽIRIJE ZA PODELITEV PLEČNIKOVIH ODLIČIJ 2013

Obrazložitev odločitev žirije

Na letošnji razpis za podelitev Plečnikovih odličij je prispelo 31 predlogov. Prva seja žirije je bila v prostorih DAL, Karlovška 3/I, v petek 22. 02. 2013. Na njej so pregledali do takrat prispelo gradivo. Na drugi seji v petek, 08. 03. 2013 so pregledali preostalo gradivo, predlagali še dodatnih 7 del in glasovali za predsednika žirije.

Žirija v sestavi:

Rok Žnidaršič, predsednik,
člani - prof. mag. Peter Gabrijelčič,
prof. Jurij Kobe, Matej Vozlič,
doc. Janko J. Zadavec
je pripravila seznam gradiva.

V času od 15. do 23. 03. 2013 so člani žirije na petih terenskih ogledih obiskali in si podrobno ogledali 14 izbranih predlogov na območju Slovenije. Enega izbranega objekta, si zaradi oddaljenosti in s tem povezanih materialnih stroškov niso ogledali, vendar so o njem presojali na podlagi grafične, slikovne in video dokumentacije.

Žirija se je na zadnji seji, v soboto 23. 03. 2013 odločila o podelitvi Plečnikove nagrade, Plečnikovih medalj, študentskega priznanja in nominacij kot sledi po naslednjem predlogu:

1. Plečnikova nagrada:

- Matija Bevk, univ. dipl. inž. arh.
- doc. Vasa J. Perovič, MA BiA
- Aljoša Dekleva, univ. dipl. inž. arh.,
M. Arch (AA Dist)
- Tina Gregorič, univ. dipl. inž. arh.,
M. Arch (AA Dist)
- Rok Oman, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA)
- Špela Videčnik, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA)
- doc. Jurij Sadar, univ. dipl. inž. arh.
- doc. Boštjan Vuga, univ. dipl. inž. arh.,
Grad Dip (AA)
za Kulturno središče evropskih vesoljskih
tehnologij, KSEVT, Viitanje

2. Dve Plečnikovi medalji:

- za aktualno realizacijo:
- Vojko Pavčič, univ. dipl. inž. arh.
za Kulturno in upravno središče Sv. Jurij
ob Ščavnici in
- doc. Uroš Lobnik, univ. dipl. inž. arh.
- Andreja Podlipnik, univ. dipl. inž. arh.
za Večnamenski center Rinka, center za
trajnostni razvoj Solčavskega, Solčava

3. Plečnikova medalja za prispevek k bogatitvi arhitekturne kulture:

- članice strokovnega sveta Arhitektura in otroci pri ZAPS:
Špela Kuhar, univ. dipl. inž. arh., vodja
Polona Filipič, univ. dipl. inž. arh.

Lenka Kavčič, univ. dipl. inž. arh.

Tanja Maljevac, univ. dipl. inž. kraj. arh.
Ana Struna Bregar, univ. dipl. inž. arh.
Barbara Viki Šubic, univ. dipl. inž. arh.
za projekt Arhitektura in otroci

4. Študentsko Plečnikovo priznanje:

- Miloš Kosec, univ. dipl. inž. arh.
za diplomsko delo na UL FA: Ruševina kot
arhitekturni objekt
mentor: prof. dr. Aleš Vodopivec
so-mentor: prof. dr. Lev Kreft

5. Nominacija za Plečnikovo nagrado:

- Rok Oman, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA)
- Špela Videčnik, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA)
za študentski dom Basket Apartments,
Pariz, Francija

6. Tri nominacije za Plečnikovo medaljo:

- Sanja Jurca Avci, univ. dipl. inž. arh.
za postavitev razstave Vitez, Dama, Zmaj,
dediščina srednjeveških bojevnikov, Narodni
muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana, avtorja
razstave: Tomaž Nabergoj in Tomaž Lazar
- Andrej Mlakar, univ. dipl. inž. arh.
za enodružinsko stanovanjsko hišo Hiša pod
gozdom

- uredništvo revije Praznine:
Katarina Čakš,
Martin Kruh,
Barbara Logar,
Maša Ogrin,
Tomo Stanič,
Rok Velikonja,
Vid Zabel in
Andreja Žumer
za Praznine, glasilo za arhitekturo,
umetnost in bivanjsko kulturo

S k l e p n e u g o t o v i t v e

Ob branju poročil Plečnikovih žirij minulih let lahko ugotovimo, da se vsa že nekaj let ukvarjajo s pojavom krize, v kateri pa se v raznih materialnih oblikah pravzaprav kažejo simptomi vseobsežne krize vrednot. Kriza kot pojav je medtem prešla v stanje, iz katerega pa ne bo mogoč hiter izhod, temveč bo potrebna počasna presnova skozi pozitivno selekcijo. Zdi se, da so prav kvalitetne arhitekturne realizacije indikator stanja duha nekoga okolja in družbe, saj poleg strokovnega znanja in požrtvovalnosti arhitektov zahtevajo tudi jasne in odgovorne odločitve širšega kroga ljudi.

Zato podelitev Plečnikovih odličij vidimo kot priložnost, da se nagradi tista izvedena in dokončana dela slovenskih arhitektov, ki poleg arhitekturne odličnosti predstavljajo tudi mejnike v slovenskem nacionalnem in družbenem razvoju. Te

arhitekture so namreč znanilci presnovljene družbe, v zadnjih letih praviloma iz krajev z obrobja, kjer je zaradi specifičnih pogojev ta proces hitrejši in uspešnejši. Zgodovinske, geografske, kulturne in druge danosti so izoblikovale tamkajšnje prebivalce, za katere je značilno, da si za svoje predstavnike izvolijo ljudi z osebno odgovornostjo in zavzetostjo za skupno dobro.

Skupna značilnost vseh nagrajenih in nominiranih del je jasna vodilna zamisel in njena dosledna izpeljava z razmeroma skromnimi materialno tehničnimi rešitvami, kar dokazuje, da lahko s kvalitetno arhitekturo za razumen denar ustvarimo izjemne kulturne in prostorske dosežke, z dolgoročnimi vplivi. Ravno okolja v katerih so zgrajene nagrajene arhitekturne stvaritve, pa so tista, katerim je poleg arhitektov nagrada namenjena. Bodisi kot vzpodbuda zaradi odmaknjenosti in dobrih razvojnih usmeritev, bodisi kot 'svetilnik' razumnejšim posegom v degradirani prostor slovenskega podeželja. Kajti ravno s tovrstnimi posegi, z umeščanjem novih programov in zgoščevanjem naselij ter premišljenim oblikovanjem, gradimo kakovosten javni prostor z zgodovinskim spominom in usmerjenostjo v prihodnjo družbo pozitivnih vrednot vzdržnega razvoja.

Ob letošnji Plečnikovi nagradi za Kulturno središče evropskih vesoljskih tehnologij, KSEVT v Vitanju, pa se nam poleg tega zdi potrebno opozoriti še na eno razsežnost. Prvič po osamosvojitvi pred več kot dvema desetletjema, smo priča odločni pred-

stavitvi nacionalne kulture in znanosti skozi arhitekturo, da se lahko prepričamo kakšno moč ima njen lasten medij. Ta stavba morda naznanja, da država počasi prehaja v zrelejše obdobje. Da se je to zgodilo nekje ob vznožju Pohorja je pomembno, saj je prav decentralizacija pogoj, da bomo začeli državo dojemati kot celoto in s tem preseгли umetno delitev na center in periferijo. S tem bi dosegli enakomernejši razvoj, kjer je pa kljub vsemu razumljivo, da so za prestolnico potrebni višji kriteriji, saj že danes postavlja merilo celoti. Podobno kot je bila izgradnja Cankarjevega doma v začetku osemdesetih znanilec nacionalnega kulturnega prebujenja in enotnosti, ki je kulminiralo v kasnejših osamosvojitvenih procesih, si želimo, da nam izgradnja tega (na drugačen način?) državotvornega objekta napoveduje samozavestnejšo prihodnost. Da se je ta proces že začel, potrjuje navzočnost nekaterih drugih zglednih primerov v nastajanju, kot je primer preнове in nadgraditve enega od simbolov slovenskega inženirstva in nacionalne identitete, nordijski center v Planici. Da pa bodo nekoč tovrstni projekti samoumevni in ne le svetle izjeme kot danes, bodo gotovo pripomogle akcije, kakršen je nagrajeni projekt Arhitektura in otroci Zbornice za arhitekturo in prostor Slovenije, ki z izobraževanjem o prostorski in likovni kulturi začenja že pri najmlajših. Tako se bo postopoma izgradilo zdravo jedro, ki bo omogočilo lepše, boljše in prijaznejše okolje, tiste nove države, ki si jo tako zelo želimo.

Plečnikova nagrada 2013

za KULTURNO SREDIŠČE EVROPSKIH VESOLJSKIH TEHNOLOGIJ, KSEVT, Vitanje

avtorji: MATIJA BEVK, univ. dipl. inž. arh.

doc. VASA J. PEROVIČ, MA BiA

ALJOŠA DEKLEVA, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA Dist)

TINA GREGORIČ, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA Dist)

ROK OMAN, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA)

ŠPELA VIDEČNIK, univ. dipl. inž. arh. M. Arch (AA)

doc. JURIJ SADAR, univ. dipl. inž. arh.

doc. BOŠTJAN VUGA, univ. dipl. inž. arh., Grad Dip (AA)

Objekt KSEVT v Vitanju, delo arhitekturnih birojev Bevk-Perovič, Dekleva-Gregorič, Ofis ter Sadar+Vuga, je s svojo večplastno, uporabno in simbolno sporočilnostjo, morda ena najkompleksnejših arhitektur v Sloveniji vseh časov, ki sega s svojim vplivom daleč preko regionalnih meja vse do kozmičnih razsežnosti. Je poklon in spomenik Hermanu Potočniku Noordungu, pionirju kozmonavtika, ki je s knjigo *Problem vožnje po vesolju – raketni motor* kot prvi odprl človeku vrata v kozmična prostranstva. Gradnja te ikonске arhitekture, v spomin na znamenitega Slovenca, je vsekakor prvovrstno državotvorno dejanje, ob zavedanju, da ostanejo kulture brez spomenikov v zgodovinskem prostoru neme. Je hkrati dokaz, da je mogoče sanjati, razmišljati in graditi tudi izven okvirov danega in možnega. Vendar je KSEVT mnogo več kot samo spomenik in muzej. Je edinstvena institucija namenjena "kulturalizaciji vesolja". Njen kulturni vesoljski program je priložnost tako za umetnost kot znanost, je kozmopolitski prostor njunega združevanja ob raziskovanju tistega, kar lahko le slutimo, ne moremo pa še doumeti. "Vesoljski muzej" v Vitanju je namenjen tudi lokalnim prebivalcem, njihovim društvom, knjižnici ipd. Je mesto srečevanja in dnevná soba kraja. S svojo pojavnostjo ni le simbolno pomembna lokalna stavba temveč tudi nov, prepoznaven objekt na kulturnem zemljevidu Evrope. Odlično opravljena arhitekturna naloga sicer konkurenčnih slovenskih arhitekturnih birojev je pomembno sporočilo slovenski politiki, da je mogoče uspešno sodelovanje kljub različnosti, če je le prisotna skupna volja in jasen cilj. Arhitekturna zasnova stavbe KSEVT izhaja iz načrta bivalnega kolesa, kakor je opisano v Potočnikovi knjigi *Problem vožnje po vesolju - raketni motor*. Stavba je monolitna betonska

zgradba, ki sestoji iz dveh nizkih valjev. Dinamika med njima ustvarja vtis lebdenja in vrtenja. Osrednji razstavni prostor obkroža glavno, okroglo dvorano, ki se z gornjimi raziskovalnimi prostori povezuje skozi valjast dvoetažni prostor. Avtorji so s tem želeli poudariti interakcijo med programom lokalne skupnosti in znanstvenim programom KSEVT. Glavno krožno dvorano obdaja z obeh strani polkrožna klančina, ki predstavlja osrednji razstavni prostor. Na vrhu klančine je prehod v manjši valj stavbe – v prvo nadstropje, ki je namenjeno študijskim in raziskovalnim potrebam ter knjižnici. Avtorji objekta so uspeli na poetičen in arhitekturi lasten način slediti konceptu postgravitacijske umetnosti, umetnosti v radikalno drugačnih, nezemeljskih razmerah, ki zahteva od avtorjev mentalno in formalno prenovo gravitacijske izkušnje. Z arhitekturnimi sredstvi so pričarali občutek lebdenja v galerijskem delu objekta, ki ga še dopolnjuje domiselna postavitve razstave *100 monumentalnih vplivov Hermana Potočnika*, ki temelji na konstruktivistično suprematističnih konceptualnih izhodiščih, delo oblikovalca Mihe Turšiča in atraktorja Dragana Živadinova.

Plečnikova medalja 2013 za aktualno realizacijo
za KULTURNO IN UPRAVNO SREDIŠČE SV. JURIJ OB ŠČAVNICI

avtor: VOJKO PAVČIČ, univ. dipl. inž. arh.

Kraj na blagi vzpetini od zgodnjega srednjega veka označuje cerkev z dominantnostjo zvonika. Z novim objektom kulturnega in upravnega središča je dobil ustrezen antipod, ki bolj kot vse prejšnje stavbe formira osrednji odprti prostor, z njegovo vsebino pa v osredje postavlja kulturo. Ne po naključju, zavestno in z mislijo na številne pomembne može, ki izhajajo iz Sv. Jurija in njegove okolice.

Novo kulturno in upravno središče zaseda prostor, ki ga je pred njim dotrajana avstro-ogrška šola. Postavitev in forma novega objekta vzpostavlja s svojo horizontalnostjo nasprotje dominantni vertikali zvonika, velikosti navkljub je ustvarjeno novo ravnotežje. Objekt zaseda razpoložljivi prostor, ki ga določajo uveljavljene poti in obstoječa grajena struktura in se jim prilagaja. Vhod formalno poudarja os novega trga, dodatno prostorsko napetost povzroči ob os prestavljen (obstoječi) partizanski spomenik.

Enostavnost volumnov, ki se podrejajo soseščini in je po višini ne presegajo, je kvaliteta arhitekture, ki ne poskuša preglasiti vsega okoli. Kvaliteta te arhitekture je v enostavnosti njenih volumnov, ki se duhovito in nevsiljivo vključujejo v okolje.

Programsko objekt obsega upravne in vadbene prostore ter ateljeje, dvorano za dvesto obiskovalcev, multimedijski prostor, galerijo, mladinski klub in krajevno čitalnico ter potrebne servisne in tehnične prostore. Program je smiselno umeščen v tri trakte, katerih medsebojna postavitve ob jasno določenem vhodu ključne programe postavi tako, da dobijo svojo formalno in funkcionalno potrditev: mnogonamenski prostor kot eno od središč dogajanja nad vhodom, preddverje dvorane se vizualno poveže z zunanjo ploščadjo, pogled iz sejne sobe obvladuje velik del kraja, mladinski center se razširi v zunanjo

sceno, ki mu kljub vkopanosti zagotovi tudi naravno svetlobo ...

Stavbna lupina je oblikovana zadržano, izbor materialov kaže na racionalnost (sodobne fasadne plošče), z dodatkom lesenih vertikal pa daje lupini ritem in omili njeno ploskovitost. Simbolna raba gradiva iz postamenta stare šole povezuje novo zgodbo z minulimi. Premišljena arhitektura, ki skuša duh regionalne oblikovne identitete vzpostaviti v kritični novi interpretaciji, s svojo vsebino in obliko ustvarja novo identiteto, v prostoru postavlja kvalitativne kriterije in gradi novo samozavest malega kraja z obrobja.

Plečnikova medalja 2013 za aktualno realizacijo
za VEČNAMENSKI CENTER RINKA, CENTER ZA TRAJNOSTNI RAZVOJ SOLČAVSKEGA, Solčava

avtorja: doc. UROŠ LOBNIK, univ. dipl. inž. arh.

ANDREJA PODLIPNIK, univ. dipl. inž. arh.

Večnamenski center Rinka v Solčavi, delo arhitektov doc. Uroša Lobnika in Andreje Podlipnik je arhitekturna realizacija, ki uspešno, tako fizično kot pomensko uravnoteža središče Solčavskega, osrednji trg v Solčavi in sodobno, v vzdržni razvoj usmerjeno skupnost.

Stavba stoji na mestu nekdanjega večnamenskega doma Rinka, zgrajenega v okviru obnove, v drugi svetovni vojni požgane vasi. S premišljeno odmerjenim in občutljivo oblikovanim volumnom, glede na velikost lokacije razmeroma obsežnega in kompleksnega programa, se lepo vključuje v merilo in podobo kraja. Kljub temu, da z oblikovanjem čelne fasade prevzema aktivno vlogo najdominantnejše posvetne hiše na trgu in v vasi, se v vlogi zaključka obstoječega stavbnega niza vanj nevsiljivo, tako rekoč anonimno steka. Ta učinek je dosežen s spretnim izkoriščanjem višinskih razlik terena in sledenjem osnovnim geometrijam prostora v oblikovanju morfologije stavbe ter različno obravnavo fasadnih ploskev.

Z izborom materialov in zadržanim oblikovanjem se nastanja na tiste vrednote, ki so v tem odmaknjenem alpskem okolju že od nekdaj prisotne: gospodarno izkoriščanje obnovljivih virov in sobivanje grajenega z naravo. S skromnostjo v izboru gradiv in dovršenim oblikovanjem predstavlja pomemben zgled za lokalni, kot tudi širši, regionalni razvoj pri posegih v prostor. Z interpretacijo tradicionalnih elementov v sodobnem jeziku skrupnost navezuje na bogato stavbno in obrtno izročilo.

Program obsega informacijsko središče Logarske doline, razstavo *I-Natura* s prikazom življenja in dela na Solčavskem in večnamensko dvorano z razstaviščem v spuščnem pritličju, gostišče z lokalno gastronomsko ponudbo in prodajalno lokalnih izdelkov v pritličju ter center za trajnostni razvoj Solčavskega s prostori županstva in občinske uprave v nadstropjih. S prepoznavno in kljub pestremu programu enotno podobo nova stavba služi promociji potenciala širšega prostora, katerega težišče ni vas, temveč so to samotne visokogorske kmetije treh, v krajinski park povezanih dolin. Na trgu, ob glavni regionalni prometnici tako ohranja socialno vlogo predhodne dotrajane stavbe in jo nadgrajuje v sodoben, v prihodnost zazrt center s katerim vrača kraju davno izgubljeno identiteto.

Plečnikovo medaljo 2013 za prispevek k bogatitvi arhitekturne kulture
za projekt ARHITEKTURA IN OTROCI

avtorice: članice strokovnega sveta Arhitektura in otroci pri ZAPS:

ŠPELA KUCHAR, univ. dipl. inž. arh., vodja

POLONA FILIPIČ, univ. dipl. inž. arh.

LENKA KAVČIČ, univ. dipl. inž. arh.

TANJA MALJEVAC, univ. dipl. inž. kraj. arh.

ANA STRUNA BREGAR, univ. dipl. inž. arh.

BARBARA VIKI ŠUBIČ, univ. dipl. inž. arh.

Projekt Arhitektura in otroci vodje Špele Kuhar in avtoric Polone Filipič, Lenke Kavčič, Tanje Maljevac, Ane Strune Bregar in Barbare Viki Šubič je usmerjen v raziskovanje, pripravo in razvoj systemskega programa formalnega in neformalnega izobraževanja otrok in pedagogov na področju arhitekture, urbanizma, krajine in oblikovanja.

Akcija predstavlja pionirsko delo na področju uveljavljanja prostorske kulture v vzgojno izobraževalnih programih vrtcev, osnovnih in srednjih šol. Odlikuje ga celovit in sistematičen pristop s težiščem na izvedbi delavnic, prirejanju razstav in izdajanju literature v obliki smernic, priročnikov in učnih listov. Program temelji na sodobnih pedagoških pristopih, s poudarkom na prenosu znanj iz teorije v prakso.

Z integracijo širokega kroga strokovne javnosti in študentov v organizacijo delavnic je vzpostavljen neposreden prenos dragocenega znanja najboljših strokovnjakov na otroke z učenjem skozi izkušnjo. In obratno, izkušnjo spontanega odziva otrok na stroko. Projekt uživa ugled in prepoznavnost tudi v mednarodnem merilu in je prisoten na nekaterih najpomembnejših svetovnih dogodkih na temo. Verjamemo, da je samo na tak način, s postopnim izobraževanjem od vrta dalje, mogoče pričakovati dolgoročni učinek vsesplošnega izboljšanja našega življenjskega okolja, s poudarkom na dvigovanju splošne prostorske in likovne kulture.

Š t u d e n t s k o p r i z n a n j e

za diplomsko delo na UL FA: RUŠEVINA KOT ARHITEKTURNI OBJEKT

mentor: prof. dr. Aleš Vodopivec, so-mentor: prof. dr. Lev Kreft

avtor: MILOŠ KOSEC, univ. dipl. inž. arh.

Miloš Kosec se v svoji diplomski nalogi posveča fenomenu ruševin, ki že skozi vso zgodovino predstavljajo enega od tvorcev človekovega okolja. In med tem, ko v umetnosti, zlasti v slikarstvu ruševine pogosto nastopajo kot zgovoren del umetniške pripovedi, v svojem delu Kosec ugotavlja, da v arhitekturi šele v 18. stoletju, v dobi začetkov modernosti, ruševine zadobijo tudi aktivno vlogo tvorca prostora. Ta njihova vloga, značaj in pomen pa se od tedaj, ko nastopajo kot romantična protiigra in dopolnilo novo ustvarjeni utilitarnejši arhitekturi, bistveno razvija in spreminja, predvsem s pojavom modernih rušilnih vojn, političnih prevratov, revolucij in radikalnih družbenih razslojevanj ter ekonomskih obratov zlasti v 2. polovici 20. stoletja. Naloga spodbuja k intenzivnejšemu vključevanju tega fenomena v polju arhitekture današnjega časa.

Koščevo delo izkazuje poglobljen študij, na kar opozarja dolg seznam literature, ob tem pa duhovito povezovanje razmišljanj različnih strok ter širok izbor ilustracij.

KAZALO

ZAHVALA	2
POVZETEK/SUMMARY	3
KAZALO	4
UVOD	6
ROJSTVO IDEJE RUŠEVIN	8
Ruševina v predmodernem času	8
Pitoreskno	10
Samn tre svoje oroke	12
Sublimno	13
Piranesijeve ječe	15
Ruševine telesa	17
Simmel in sinteza narave in kulture v ruševini	19
ISKANJE IDENTIETE MED RUŠEVINAMI	25
Scipionove solze	26
Vojna razdejanja po 1789	26
Novozelandsce pred ruševinami Louisa	27
Louvre in Banka Anglije v ruševinah	28
Zaton zahoda	30
Nimberski novi Rim	32
<i>Welthauptstadt Germania</i> v ruševinah	33
Zračna vojska in <i>Tribüneerfilm</i>	35
Sodobni obrabi <i>Ruinealusta</i> : Namibija, Detroit, Šenturska gora	37
POLITIČNA RUŠEVINA NA SLOVENSKEM	44
Kočevska – pokrajina kot ruševina	44
Dolenjski gradovi – slovenska Bastija	47
RUŠEVINE IN UMETNOST 20. IN 21. STOLETJA	54
Avangardne matiruševine	55
Bunker v atomski dobi	57
Šturmja atomske katastrofe	59
Ruševina se sili v suburbijo	61
(Ne)načrtovane praznine	63
Celulozne ruševine	64
ANALIZA	72
Kaj je ruševina?	72
Kaj povzroča fascinacijo z ruševino?	75
Avra ruševine	76
Ambivalentnost ruševine	78
Kaj nam ruševina govori o arhitekturi? Modernost in kriza načrtovanja	83
Loos ali problem avteatičnega sloga močnine	84
Problemi modernega nacionalnega načrtovanja	86
Poskus alternativ: Lacaton & Vassal ali Bartlebyjevske ocajaje	88
SKLEP: RUŠEVINA IN PRIHODNOST ARHITEKTURE	94
VIRI	97
Knjige	97
Periodika	100
Spletni viri	100
Slikovno gradivo	101

Nominacije

Nominacija za Plečnikovo nagrado
za študentski dom BASKET APARTMENTS, 19. okraj, Pariz, Francija

avtorja: ROK OMAN, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA)

ŠPELA VIDEČNIK, univ. dipl. inž. arh., M. Arch (AA)

Projekt študentskih stanovanj Basket Apartments v Parizu arhitektov OFIS bi predsednik republike verjetno označil za pomembno sporočilo mednarodni (predvsem pa naši civilni in strokovni javnosti), da zmoremo. Zmoremo tudi sredi Pariza.

Kako graditi v svetovni metropoli? Se izkazati z novo prepoznavno ikonsko arhitekturo, ali samo dobro odgovoriti na zahteve razpisa? Arhitektoma uspeva oboje. Projekt, sicer pridobljen z zmago na natečaju, zrelo izkorišča veliko prostorsko zadrego med novo progo tramvaja in sosednjo garažo, z nogometnim igriščem na strehi. Kompleksnost lokacije je projektante navedla v enostaven koncept dveh 11 nadstropnih blokov, v strukturi modularnega, racionalnega satovja študentskih stanovanj.

Kompaktno jedro bivalnih enot pomeni minimalno tehnološko, ekonomsko in ekološko celoto, zasnovano po vseh sodobnih zahtevah gradnje vključno s sončno elektrarno a tudi z zgledno zasnovanimi enotnimi interierji.

Dostopi do stanovanj vodijo so skozi skupno recepcijo, ter po neogrevanih hodnikih - gankih, pristonjenih ob "dvoriščno" fasado jedra. Pogled na športno igrišče in mesto, z Eifflovim stolpom v ozadju, predstavlja tudi skupen socialen prostor stanovalcev. Domiselno, z enostavnimi prostorskimi elementi kovinskih mrež uspeša avtorja zagotoviti sicer prazni fasadi funkcionalno varnost, predvsem pa vtis izvirnosti in igrivosti.

Racionalno odmerjeni grozdi pokritih teras, pravijo jim "košare", zagotavljajo potrebno intimo stanovanj, predvsem pa prepoznavno in ritmično gradijo značaj in merilo cestne fasade. Ob izgradnji nove linije mestnega tramvaja je pred stavbo nastalo tudi novo postajališče. Z oblikovanjem cestnega parterja in mini parka, umeščenega med oba bloka študentskega doma je zaokrožen visoko zastavljen nivo celote.

Realizacija študentskega doma pomeni za današnji nivo pariške in seveda slovenske arhitekturne produkcije nedvomno pomemben dosežek.

Delo predstavlja zgledno realizacijo tako v stroki, kot v prostoru kjer nastaja.

Nominacija za Plečnikovo medaljo za aktualno realizacijo
za postavitev razstave VITEZ, DAMA, ZMAJ, DEDIŠČINA SREDNJEVEŠKIH BOJEVNIKOV, Narodni muzej Slovenije, Metelkova, Ljubljana,
avtorja razstave: Tomaž Nabergoj in Tomaž Lazar

avtorica: SANJA JURCA AVCI, univ. dipl. inž. arh.

Tema razstave, tako mistična, pravljica, in vsakdanjemu življenju oddaljena ... Kako prikazati ta segment nekdanje realnosti na zanimiv, pošten, vsem starostim in izobrazbam primeren način? Da bo vedenje o viteškem življenju, izvoru, času in pomenu po obisku razstave prešlo iz polja mističnega v zavest realnega poznavanja naše skupne preteklosti.

Sanja Jurca Avci, arhitektka, scenografka, avtorica večih zanimivih razstavnih postavitev pri nas in v tujini (Lipica, Stična, Ljubljana, Dublin, London ...) se takšne naloge praviloma loti z oblikovanjem trdno zgrajene zgodbe, ki jo aplicira v prostor s precizno odmerjenim arhitekturnim nagovorom. Pri oblikovanju razumljivih tematskih sklopov in logičnega poteka razstave zna mojstrsko uporabiti arhitekturno znanje oblikovanja prostora, z gledno oblikovanega detajla, kolorita, zasnove osvetlitve, zvočne kulise in uvajanja potrebne interaktivnosti. V sicer težavnih prostorskih pogojih razstavišča, oblikovalka, z izrazitimi, arhitekturno zasnovanimi prostorskimi elementi konsistentno ustvarja in razmejuje pot in ambiente pripovedi. Z uporabo značilnih materialov (surova kovina in verižnina), pretanjeno osvetlitvijo koloritom in zvočno kuliso ustvari potrebno atmosfero in nas tako prepričljivo popelje v ta kruti in čarobni svet. Razstava nas v realni svet ponovno pripelje s prikazi današnjega razumevanja viteških načel in novodobnih aplikacij, na primer v podobi sodobnega komandosa. Tako nas opomni, da dediščina še kako živi tudi v današnjih "samoumevnih" časih.

Razstava Vitez, dama, zmaj je zanimiva arhitekturno-strukturna predstavitev kompleksne teme, ki nam poleg vséčne podobe "viteza", ustvari tudi pomemben kamenček znanja o tej naši skupni dediščini.

Nominacija za Plečnikovo medaljo za aktualno realizacijo
za enodružinsko stanovanjsko hišo HIŠA POD GOZDOM

avtor: **ANDREJ MLAKAR**, univ. dipl. inž. arh.

Zgradba je nastala kot zapolnitev neugodne vrzeli v tipičnem naselju s klasično gradnjo prostostoječih enodružinskih hiš. S svojo zasnovo izkorišča vse prednosti, ki jih nudi strm teren razpoložljivega zemljišča hkrati pa se s prostorsko razporeditvijo sklopov prostorov po nivojih duhovito izogne nevšečnostim, ki jih predstavljajo umeščeno ob dovozno cesto, in neposredna soseščina zgradb slabo kontrolirane urbanistične zasnove.

Nad servisnimi prostori v najnižjem nivoju, ki so dostopni neposredno z dovozne ceste je dvignjena bivalna etaža. Njeni prostori se delijo na izpostavljen prostoren dnevni del, ki se s prostorno pokrito teraso odpira na razgled ter na ločeni spaln del spaln del v zaščitenem ozadju, ki sta povezana z zastekljenim hodnikom. Oba dela se odpirata tudi proti malima vmesnima intimnejšima atrijema.

Strmi preostanek parcele za zgradbo je izkoriščen za sonaraven bazen v malem sadovnjaku.

Zunanost hiše in njenih interierskih elementov odlikuje duhovito oblikovanje predvsem pa vrhunska zasnova in izvedba detajlov.

Hiša pod gozdom vsekakor predstavlja zgleden primer gradnje v pogosto značilni stihijski pozidavi našega okolja in opozarja na bogastvo možnosti za zgoščevanje tipičnih predmestnih naselij.

Nominacija za Plečnikovo medaljo za prispevek k bogatitvi arhitekturne kulture za PRAZNINE, glasilo za arhitekturo, umetnost in bivanjsko kulturo

uredništvo revije Praznine: KATARINA ČAKŠ, MARTIN KRUH, BARBARA LOGAR,
MAŠA OGRIN, TOMO STANIČ, ROK VELIKONJA, VID ZABEL in ANDREJA ŽUMER

Slovenski kulturni prostor je prenehanjem revije Sinteza izgubil pomemben medij, posvečen celovitejši obravnavi umetnosti, arhitekture in bivanjske kulture. Kako pomembna je takšna povezava pričajo posamične smeri našega sodobnega periodičnega tiska s teh področij, ki se nehote, po sami logiki stvari med seboj oddaljujejo, ene v suho strokovnost, druge proti modi ...

Revija Praznine, ki so jo osnovali študentje in absolventi arhitekture, filozofije in likovnih smeri, je do danes izšla v dveh zvezkih. S svojo ambiciozno zastavljeno vsebino, ki ne stimulira le raziskovalnih pogledov mlajših, temveč k pisanju priteguje že formirane pisce, vsekakor predstavlja obet k primerni za polnitvi tovrstne vrzeli, predvsem pa zapostavljenosti povezav različnih razmišljanj s področja slovenske kulture prostora.

Sklad arhitekta Jožeta Plečnika
Karlovska 3, 1000 Ljubljana

UPRAVNI ODBOR SKLADA:

1. doc. Miha Dešman, u.d.i.a., predsednik UO
2. prof. mag. Peter Gabrijelčič, u.d.i.a., FA
3. prof. Marjan Ocvirk, u.d.i.a., FA
4. mag. Miran Gajšek, u.d.i.a., MOL OUP
5. dr. Davorin Gazvoda, u.d.i.k.a., BF
6. Andrej Hrausky, u.d.i.a., DAL
7. mag. Andrej Goljar, u.d.i.a., ZAPS
8. mag. Tanja Bogataj, MzIP
9. Nada Zoran, MK
10. dr. Breda Mihelič, UIRS
11. prof. dr. Ana Kučan, BF

SKUPŠČINA SKLADA: Predsednik skupščine sklada: Zoran Jankovič, župan Mestne občine Ljubljana

1. AMBIENT, Miha Kerin, u.d.i.a.
2. URBANISTIČNI INŠTITUT RS, dr. Breda Mihelič
3. BIOTEHNIŠKA FAKULTETA, dr. Davorin Gazvoda, u.d.i.k.a.
4. LUZ, Peter Bassin, u.d.i.a.
5. MO MARIBOR
6. SAZU, Andrej Jemec
7. MOL – oddelek za kulturo, Jerneja Batič
8. MINISTRSTVO ZA INFRASTRUKTURO IN PROSTOR, mag. Tanja Bogataj
9. MINISTRSTVO ZA KULTURO, Nada Zoran
10. DESSA, Andrej Hrausky, u.d.i.a.
11. ZAPS, mag. Andrej Goljar, u.d.i.a.
12. FAKULTETA ZA ARHITEKTURO, prof. mag. Peter Gabrijelčič, u.d.i.a.
13. DRUŠTVO ARHITEKTOV LJUBLJANE
14. DRUŠTVO KRAJINSKIH ARHITEKTOV SLOVENIJE
15. DRUŠTVO OBLIKOVALCEV SLOVENIJE
16. RIKO d.o.o Ljubljana, Janez Škrabec, Polona Lovšin
17. GIPOSS-INVEST d.o.o, Marjeta Režek
18. PRIMORJE d.d.
19. ARCADIA SVETILA d.o.o., Silvo Kačar, Matjaž Mavsar
20. KRAŠKI ZIDAR d.d.
21. OBČINA DOMŽALE, Toni Dragan, župan, Zoran Vitorovič, u.d.i.a.
22. ENERGOPLAN d.d., Simon Jan
23. IMOS d.d, Branko Kastelic, Jože Novak, u.d.i.k.a.
24. WIENERBERGER OPEKARNA ORMOŽ d.d., Irena Hošpel